

Etymology of Village and City Names on the Ancient Lanna–Burma Trade Route

ศัพทมูลวิทยาของชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณล้านนาตะวันตก

Received: Mar 26, 2026

Revised: Jul 13, 2026

Accepted: Jul 24, 2026

Karnpitcha Chuesaart (กานต์พิชชา เชื้อสะอาด)*

Department of Thai Language, Faculty of Liberal Arts, Kasem Bundit University

สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

Makawan Poomcharean (มัฆวาน ภูมิเจริญ)

Department of Thai Language, Faculty of Liberal Arts, Kasem Bundit University

สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

Amonwadee Urairat (อมรวดี อุไรรัตน์)

Department of Thai Language, Faculty of Liberal Arts, Kasem Bundit University

สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

Sarawadee Manoosawet (ศราวดี มนุเสวต)

Department of Thai Language, Faculty of Liberal Arts, Kasem Bundit University

สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

*Corresponding Author Email: karnpitcha.chu@kbu.ac.th

Abstract

This article aims to investigate 34 toponyms located along the ancient trade route on Lanna's western frontier, extending from Tachileik to Mawlamyine, with respect to the languages used in naming, the origins of the place names, and their phonological and semantic changes, drawing on the concepts of etymology and language change. The findings are summarized as follows.

First, regarding the languages used in naming, seven languages were identified: Karen, Thai, Mon, Burmese, English, Khmer, and Shan, respectively.

Second, regarding the origins of the place names, the names were found to be based on local associations, including (1) geographical features, (2) persons associated with the locality, (3) animal species, (4) legends, historical events, and folktales, (5) plant species, (6) the names of local rivers, (7) objects, (8) the status of the locality, and (9) auspicious symbols, respectively.

Third, regarding phonological change, 23 toponyms were found to exhibit systematic phonological changes through one to three phonological processes:

(1) **One process** involved three types: sound change, sound insertion, and sound deletion.

(2) **Two processes** involved two types: sound change combined with sound insertion, and sound change combined with metathesis.

(3) **Three processes** involved three types: a combination of sound change, sound insertion, and sound deletion; a combination of sound change, sound deletion, and metathesis; and a combination of sound change, sound deletion, and sound split.

Finally, regarding semantic change, six toponyms were found to have undergone semantic change through semantic shift.

Keywords: Etymology; Village and City Names; Ancient Trade Routes; Western Lanna

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาชื่อบ้านนามเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโบราณทางชายแดนตะวันตกของล้านนา ตั้งแต่ท่าขี้เหล็กถึงมะละแหม่ง รวม 34 ชื่อ ในด้านภาษา ที่มา การเปลี่ยนแปลงเสียงและความหมาย โดยใช้แนวคิดศัพทมูลวิทยาและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา สรุปได้ดังนี้

ด้านภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อ พบว่า มี 7 ภาษา คือ กะเหรี่ยง ไทย มอญ พม่า อังกฤษ เขมร และไทใหญ่ ตามลำดับ

ด้านที่มาของชื่อ พบว่า ตั้งชื่อตามสิ่งที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น คือ (1) สภาพภูมิศาสตร์ (2) บุคคลที่เกี่ยวข้อง (3) ชนิดของสัตว์ (4) ตำนาน เหตุการณ์ และเรื่องเล่า (5) ชนิดของพืช (6) ชื่อแม่น้ำในท้องถิ่น (7) วัตถุสิ่งของ (8) สถานะของท้องถิ่น และ (9) สิ่งมงคล ตามลำดับ

ด้านการเปลี่ยนแปลงเสียง พบว่า มี 23 ชื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงเสียงอย่างเป็นกระบวนการ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ 1 กระบวนการ ถึง 3 กระบวนการ

(1) 1 กระบวนการ มี 3 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงเสียง, การเพิ่มเสียง และการตัดเสียง

(2) 2 กระบวนการ มี 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงเสียง + การเพิ่มเสียง, การเปลี่ยนแปลงเสียง + การลบเสียง

(3) 3 กระบวนการ มี 3 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงเสียง + การเพิ่มเสียง + การตัดเสียง, การเปลี่ยนแปลงเสียง + การตัดเสียง + การลบเสียง และการเปลี่ยนแปลงเสียง + การตัดเสียง + การแยกเสียง

ด้านการเปลี่ยนแปลงความหมาย พบ 6 ชื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงทางความหมายแบบความหมายย่ำยที่

คำสำคัญ: ศัพทมูลวิทยา; ชื่อบ้านนามเมือง; เส้นทางการค้าโบราณ; ล้านนาตะวันตก

บทนำ

“ศัพทมูลวิทยา” (Etymology) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาแหล่งที่มา ประวัติ และพัฒนาการของคำศัพท์ในภาษา หนึ่งในกลุ่มคำที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาด้านศัพทมูลวิทยา คือ “ชื่อบ้านนามเมือง” เนื่องจากคำเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความทรงจำร่วมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชื่อบ้านนามเมืองไม่ว่าจะด้วยเหตุปัจจัยทางการเมือง สังคม หรือวัฒนธรรม อาจส่งผลให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกิดความคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงได้

การเปลี่ยนแปลงของชื่อบ้านนามเมืองมักเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ อาทิ การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของประชากรเนื่องจากสงคราม การทำงานนอกถิ่นฐานบ้านเกิด หรือการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมข้ามพรมแดน ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งจำเป็นต้องมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หนึ่งในสัญลักษณ์ของความเข้าใจร่วมกันดังกล่าวคือ “ชื่อบ้านนามเมือง” ที่ใช้เรียกและรับรู้ร่วมกัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นต้องอาศัยชื่อบ้านนามเมืองเป็นหมุดหมายสำคัญในการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามบางกรณีพบว่าชื่อเมืองมีหลายชื่อหรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียกขานตามกาลเวลา ส่งผลให้ข้อมูลบางส่วนไม่สอดคล้องกันและยากต่อการสืบค้นหาความจริง เนื่องจากผู้ที่ทราบสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้ถ่ายทอดเรื่องราวไว้โดยตรง การบันทึกประวัติของชื่อบ้านนามเมืองที่เกี่ยวข้องจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีระบบและตรวจสอบได้

ในบริบทของล้านนาและพม่า ชื่อบ้านนามเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองระหว่างสองดินแดน เนื่องจากทั้งสองภูมิภาคเคยอยู่ในสภาพของอาณาจักรทับซ้อนกันเป็นเวลาราว 216 ปี ในช่วงที่พม่าเข้าครอบครองเชียงใหม่ ปัจจุบันล้านนาและพม่ายังคงมีพรมแดนติดต่อกันเป็นระยะทางยาว และเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกัน การติดต่อสื่อสารและการเดินทางข้ามแดนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ “ชื่อบ้านนามเมือง” จึงมีบทบาทเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างทางภาษาและการออกเสียงของแต่ละชาติพันธุ์อาจก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ความหมายของคำได้

หลักการของ “ศัพทมูลวิทยา” จึงนับเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาประวัติและพัฒนาการของชื่อบ้านนามเมือง โดยเฉพาะในกรณีที่ข้อมูลปรากฏเพียงในรูปแบบคำบอกเล่าหรือเอกสารไม่เป็นการวิเคราะห์เชิงศัพทมูลวิทยาสามารถช่วยถ่วงถ่วงและตีความข้อมูลเหล่านั้นอย่างมีหลักเกณฑ์การศึกษาคำนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนาที่มีความเชื่อมโยงกับพม่า ทั้งในพื้นที่ชายแดนพื้นที่ภายในประเทศ และพื้นที่ภายในประเทศสหภาพเมียนมา ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมร่วมกันมาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะบริเวณเส้นทางการค้าในอดีต

โดยผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์

การทราบประวัติการตั้งชื่อ ตลอดจนเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงชื่อบ้านนามเมืองหรือสถานที่สำคัญ สามารถช่วยในการตีความความหมายของชื่อเมืองที่ยังไม่ชัดเจนได้มากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากข้อมูลจำนวนมากเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองในอดีตมักถูกบันทึกไว้ในเอกสารพื้นบ้านหรือถ่ายทอดผ่านมุขปาฐะ ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนและไม่สมบูรณ์ การจัดเก็บและบันทึกข้อมูลดังกล่าวอย่างเป็นระบบ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการอนุรักษ์องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ให้คงอยู่

หากทำการบันทึกข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองอย่างเป็นระบบและรวบรวมศัพท์มูลของคำเหล่านั้นไว้ในสื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษรและสื่อดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย จะเป็นประโยชน์ในวงกว้างมากยิ่งขึ้น และข้อมูลเหล่านี้จะเกิดประโยชน์ข้ามกาลสมัย ดังนั้น การทำความเข้าใจประวัติและการเปลี่ยนแปลงของคำเรียกชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่จึงไม่ควรถูกมองข้ามที่จะศึกษาและบันทึกไว้เพื่อเป็นกุญแจไขความกังขาของชื่อเมือง ชื่อสถานที่ ซึ่งปัจจุบันนี้ยังพอที่จะเก็บข้อมูลจากบุคคลร่วมสมัยที่ยังพอจำได้ถึงความหมายเมื่อแรกตั้งชื่อ การเปลี่ยนแปลง หรือการเพิ่มชื่อสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งผลการศึกษาที่ค่อย ๆ สัมผัสไว้จะเป็นข้อมูลอ้างอิงให้คนรุ่นหลังต่อไป

การศึกษาการตั้งชื่อสถานที่ที่ผ่านมา ปรากฏทั้งการตั้งชื่อหมู่บ้าน การตั้งชื่อวัด การตั้งชื่อร้านค้า/ธุรกิจการค้า การตั้งชื่อถนน สำหรับการตั้ง “ภูมินาม” หรือ “ชื่อบ้านนามเมือง” ที่ผ่านมา หากพิจารณาเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนบน ที่เน้นชื่อหมู่บ้านในแต่ละตำบล อำเภอ หรือจังหวัด ในประเด็นต่าง ๆ โครงสร้างของชื่อหมู่บ้าน ความหมายของชื่อหมู่บ้าน คุณค่าของชื่อหมู่บ้าน ภาพสะท้อนจากชื่อหมู่บ้าน ที่มาของชื่อหมู่บ้าน อัตลักษณ์ของชื่อหมู่บ้าน แต่ยังไม่มีการศึกษาชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณของล้านนาฝั่งตะวันตก อันได้แก่ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก ลำปาง รวมทั้งเมืองในสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และยังไม่มีการศึกษาโดยใช้แนวคิดเรื่องศัพท์มูลวิทยา และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของภาษา ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาภูมินามบนเส้นทางการค้าโบราณของล้านนาฝั่งตะวันตก ในประเด็นที่มาของชื่อบ้านนามเมือง และการเปลี่ยนแปลงของภาษา โดยใช้แนวคิดเรื่องศัพท์มูลวิทยาและแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของภาษาในการศึกษา

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา คือ ศัพท์มูลวิทยา และการเปลี่ยนแปลงของภาษา

การศึกษานี้ใช้แนวคิด 2 แนวคิดในการศึกษา คือ แนวคิดเรื่องศัพท์มูลวิทยา และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของภาษา

แนวคิดเรื่องศัพท์มูลวิทยา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายของคำว่า “ศัพท์มูลวิทยา” (Etymology) ว่าหมายถึง “วิชาที่ว่าด้วยที่มาและประวัติของคำ”

ตรงใจ หุตางกูร (2566) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การศึกษาศัพท์มูลวิทยาคือกระบวนการนำเสนอ

ข้อสันนิษฐาน การตีความ และการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เกี่ยวกับรากคำ ที่มา และประวัติของคำศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นคำในกลุ่มตระกูลภาษาไท คำยืมจากภาษาเขมรโบราณ ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาอังกฤษ หรือภาษาอื่นๆ ทั้งนี้ มักมีความสับสนระหว่างคำว่า “ศัพท์มูลวิทยา” กับ “นิรุกติศาสตร์” ซึ่งแม้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ นิรุกติศาสตร์ หมายถึงศาสตร์ที่ศึกษาที่มาของภาษาโดยรวมขณะที่ศัพท์มูลวิทยามุ่งเน้นเฉพาะคำศัพท์

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของภาษา

เฉลิมลาภ ทองอาจ (2554) อธิบายว่า เมื่อรูปแบบภาษาพูดหรือภาษาเขียนถูกใช้ต่อเนื่องเป็นเวลานาน การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นและค่อย ๆ แทนที่รูปแบบเดิม ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความมีชีวิตของภาษา ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะของการเปลี่ยนแปลงได้ 3 ประเภทหลักดังนี้

(1) การเปลี่ยนแปลงทางเสียงของคำ

การเปลี่ยนทางเสียงของคำ เป็นไปอย่างธรรมชาติเกิดจากความไม่ตั้งใจและการออกเสียงไม่สะดวกของภาษาพูดที่ใช้สื่อสารกันตามปกติทั่วไป โดยมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเสียงดังนี้

การกลมกลืนเสียง หมายถึงเสียงเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมหรือไปตามเสียงข้างเคียง หลังจากการเปลี่ยนแปลงเสียงที่เปลี่ยนไปจะมีความคล้ายคลึงกับเสียงข้างเคียง เช่น สันสกฤต ในอดีตเป็นคำว่า สันสกฤต แต่ถูกกลืนเสียงไปกับตัว ส ทำให้ตัวสะกดแมกม เปลี่ยนไปเป็นแมกน

การผลัดเสียง หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเสียงที่ตรงข้ามกับการกลมกลืนเสียง เสียงที่เปลี่ยนไปจะมีความเหมือนกับเสียงข้างเคียงน้อยลงหรือกลายเป็นเสียงที่ต่างออกไปจากเสียงใกล้เคียง เช่น ส้าสม เป็นตัวสะกดแมกมเหมือนกันแต่ในปัจจุบันเปลี่ยนไปใช้ว่า สั้งสม แทน

การสับเสียง คือกระบวนการที่เสียง 2 เสียงเกิดเรียงกันหรือใกล้ชิดกันเกิดการสลับตำแหน่งของเสียงสองเสียงที่อยู่ใกล้กัน เช่น ตะกรุด กลายเป็นกระตุคในภาษาไทยถิ่นอีสานบางพื้นที่ เป็นต้น

การลดเสียง คือการเปลี่ยนแปลงที่บางเสียงหายไป แต่ความหมายของคำนั้นยังคงเดิม เช่น แมลง เสียง ม ล จะสูญไปในภาษาไทยบางถิ่นกลายเป็น แลง แมง คำว่า วันพฤหัสบดี ลดเสียงเหลือวันผัส ในภาษาล้านนา วันหัสในภาษาปักษ์ใต้

การเพิ่มเสียง เป็นการเพิ่มเสียงจากคำที่ออกเสียงไม่สะดวกให้สามารถพูดได้ง่ายมากขึ้น เสียงที่เพิ่มมาอาจเป็นเสียงพยัญชนะหรือเสียงสระ และอาจปรากฏในตำแหน่งต้นคำ กลางคำ หรือท้ายคำก็ได้

(2) การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย

การเปลี่ยนแปลงของความหมายเป็นผลมาจากการใช้ภาษาของมนุษย์ที่เปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ

ความหมายแคบเข้า หมายถึง คำที่แต่เดิมมีหลายความหมาย ต่อมามีความหมายน้อยลงแต่ยังคงความหมายเดิมอยู่บ้าง หรือเคยมีความหมายรวมต่อมาเปลี่ยนเป็นความหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้น หรือเคยมีความหมายกลาง ๆ ต่อมาเปลี่ยนเป็นมีความหมายในทางดีขึ้นหรือแยกลง ตัวอย่างเช่น คำว่า “ร่ำเรียน” ในอดีตมี 2 ความหมาย คือ ร้องเรียนและเรียนหนังสือ แต่ปัจจุบันมีความหมายว่าเรียนหนังสือเพียงความหมายเดียว คำว่า “กิริยา” แปลว่าท่าทาง ต่อมาหมายถึงท่าทางเรียบร้อยในคำว่า มีกิริยา คำว่า “จาริก” แปลว่าเดินทาง ต่อมาหมายถึงเดินทางไปแสวงบุญทางศาสนา คำว่า “นิมนต์” แปลว่าการเชิญ ต่อมาหมายถึงการเชิญที่ใช้เฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น คำว่า “ทิฏฐิ” แปลว่าความเห็น ต่อมาหมายถึงความเห็นผิด ความผิดดั่ง คำว่า “สามาน” แปลว่าทั่วไป ต่อมาหมายถึงชั่วช้าเลวทราม

ความหมายกว้างออก หมายถึง เดิมมีความหมายเดียวหรือมีความหมายน้อย ต่อมามีความหมายเพิ่มขึ้น หรือเดิมมีความหมายเฉพาะต่อมาขยายออกเป็นความหมายรวม ตัวอย่างเช่น แม่ เดิมหมายถึง ผู้ให้กำเนิด เช่น แม่วัว แม่ไก่ แม่หมู แต่ภายหลังหมายถึง หัวหน้า ผู้เป็นใหญ่ เช่น แม่ทัพ แม่งาน เป็นต้น คำว่า “อนาถา” แปลว่าไร้ที่พึ่ง ต่อมาหมายถึงยากจน คำว่า “นาฏ” แปลว่าการร่ายรำ ผู้ร่ายรำ ต่อมาหมายถึง ผู้หญิงทั่วไป คำว่า “เวที” แปลว่าแท่นบูชา ต่อมาหมายถึงการยกพื้นขึ้นทั่วไป

ความหมายย้ายที่ หมายถึง คำเดิมมีความหมายอย่างหนึ่ง ต่อมาเปลี่ยนเป็นความหมายที่ต่างออกไปโดยไม่มีคำความหมายเดิมอีก เช่น คำว่า “นอกใจ” เดิมหมายถึง ออกตัญญู ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอน เนรคุณ แต่ปัจจุบันหมายถึงไม่ซื่อตรงต่อสามีหรือภรรยาด้วยการคบชู้ คำว่า “อนาถา” แปลว่าไร้ที่พึ่ง ต่อมาหมายถึง ยากจน คำว่า “ดัสกร” แปลว่าขโมย ต่อมาหมายถึงข้าศึก คำว่า “สันดาน” แปลว่าการแผ่ออกไป ต่อมาหมายถึงนิสัยที่ติดตัวถาวร คำว่า “โหรา” แปลว่าชั่วโม่ง เวลาต่อมาหมายถึงหมอดูดวงชะตา คำว่า “วาสนา” แปลว่าการนุ่งห่ม ต่อมาหมายถึงความดีที่สะสมไว้แต่ปางก่อน

(3) การเลิกใช้คำเดิม และเปลี่ยนคำใหม่

ภาษาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามความนิยมของผู้ใช้ เมื่อคำใดเลิกใช้ คำนั้นเรียกว่า “ศัพท์สูญ” (Obsolete word) และมักมีคำใหม่เกิดขึ้นมาแทน เช่น คำว่า แต่งแ่ง ที่ปัจจุบันใช้ว่า แต่งตัว หรือคำว่า เคียด ซึ่งแปลว่า “โกรธ” ปัจจุบันเหลือใช้เพียงในสำนวน ซึ่งเคียด หรือ เคียดแค้น

จรัสวิไล จรูญโรจน์ (2557) อธิบายว่า ภาษาเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารและถ่ายทอดวัฒนธรรม เมื่อสังคมและสรรพสิ่งเปลี่ยนแปลง ภาษาในสังคมนั้นย่อมเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน การเกิดคำใหม่เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเรียกสิ่งใหม่ ๆ ในสังคม ขณะที่คำเดิมซึ่งล้าสมัยก็จะค่อย ๆ เลือนหายไป กระบวนการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการและความมีชีวิตของภาษาไทยอย่างต่อเนื่อง

ในบทความนี้ คณะผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องศัพท์มูลวิทยาในการอธิบายด้านภาษาและที่มาของชื่อบ้านนามเมือง ส่วนแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางภาษาใช้ในการอธิบายด้านการเปลี่ยนแปลงเสียงและความหมายของชื่อบ้านนามเมือง

เส้นทางการค้าชายแดนยุคโบราณ เส้นตะวันตกของล้านนา

สำหรับความรู้เกี่ยวกับเส้นทางการค้าชายแดนยุคโบราณเส้นตะวันตกของล้านนานั้น เส้นทางหลักจากล้านนาตอนบนและเชียงใหม่ที่มุ่งสู่พื้นที่ตอนล่างของแผ่นดินใหญ่ มีอยู่สองสายสำคัญ

สายแรก ได้แก่ ฝาง – เชียงดาว – เวียงแหง – ปางมะผ้า (ตอนบนของเมืองปาย) – แม่แจ่ม – ขุนยวม – แม่ลาน้อย – แม่สะเรียง – สบเมย – แม่ระแหง (ตาก)

สายแรกนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค.วัยอาจ (2547: 77) ได้กล่าวไว้ในหนังสือตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า ชุมทางการค้าสำคัญบนเขตที่สูงทางทิศตะวันตกของอาณาจักรล้านนาเท่าที่ปรากฏหลักฐานว่าเคยเป็นเมืองสำคัญมาก่อนและยังเป็นเมืองแห่งการค้าคือ เมืองยวม (อำเภอขุนยวม) เมืองนี้ตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำลำห้วยหลายสายมาบรรจบกันโดยมีแม่น้ำยวมเป็นสายหลัก สมัยนั้นแบ่งเป็นยวมเหนือกับยวมใต้ (แม่สะเรียง) เส้นทางการค้านี้สำคัญเพราะเป็นเส้นทางที่ชาวไทใหญ่และชาวจีนยูนนาน จากทางตอนบนและจากด้านตะวันตกของล้านนาขนส่งสินค้าไปยังมะละแหม่ง โดยเริ่มจาก ยูนนาน – เชียงตุง – เชียงราย – เชียงใหม่ – ระแหง (ตาก) จนถึง มะละแหม่ง โดยก่อนจะถึงระแหงในเขตจังหวัดตาก พ่อค้าเหล่านี้จะผ่านเข้ามาทางเชียงดาวที่บ้านระแหง (อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่) ตัดเข้าตอนเหนือของแม่ฮ่องสอน (เขตอำเภอปางมะผ้า) มีเส้นทางลงมาที่เมืองปายแล้วเข้าแม่แจ่ม จากนั้นเข้าขุนยวมลงมาตามลำน้ำยวมเข้าแม่ลาน้อย แม่สะเรียงและถึงสบเมยก่อนเข้าระแหง เส้นทางนี้ปัจจุบันเป็นเส้นทางจากเชียงดาวถึงเมืองตาก หรือเมื่อก่อนออกจากปายเข้าแม่แจ่มลงสู่เมืองฮอด จากนั้นจึงเข้าแม่ลาน้อยและแม่สะเรียง แล้วลงไปสบเมยกับระแหง เป็นเส้นทางที่ยังใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน

ส่วนสายที่สอง ได้แก่ ฝาง – เชียงดาว – เชียงใหม่ – สันป่าตอง – จอมทอง – ฮอด – ตอนล่างของขุนยวม – แม่สะเรียง – สบเมย – แม่ระแหง (ตาก) – แม่สอ – เมียวดี

เมื่อพิจารณาเส้นทางอพยพของกองทัพพม่าที่กวาดต้อนเชลยจากเชียงใหม่ไปยังหงสาวดีในปี พ.ศ. 2156 (สิงหะ วรรณสัย, 2522) พบว่า เส้นทางดังกล่าวลงมาจากเวียงท่ากาน (อำเภอสันป่าตอง) ผ่านพระธาตุดอยน้อย (อำเภอดอยหล่อ) และพระธาตุจอมทอง (อำเภอจอมทอง) เข้าสู่เขตแม่แจ่มเดินทางตามลำน้ำแม่แจ่มเชื่อมต่อกับเมืองฮอด แล้วตัดเข้าสู่ตอนล่างของแม่น้ำยวม เขตเมืองยวมเหนือ (อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน) ก่อนเดินทางตามลำน้ำยวมลงสู่เมืองยวมใต้และต่อไปยังเมืองระแหง (จังหวัดตาก) เพื่อเข้าสู่เมืองมะตะมะ

จากเส้นทางทั้งสองสายดังกล่าว เมืองที่ทำหน้าที่เป็นจุดแวะพักระหว่างทางของพ่อค้า ได้แก่ ระแหง (ตาก) สบเมย แม่สะเรียง แม่ลาน้อย ขุนยวม แม่ฮ่องสอน ปาย ปางมะผ้า เวียงแหง เชียงดาว

เป็นต้น เส้นทางการค้านี้มีมาแต่อดีตต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ซึ่งเส้นทางนี้สามารถตัดเข้าสู่เมืองท่าฝั่งทะเลอย่างมะละแหม่งและเมาดะมะหรือไปทางหงสาวดีได้ การค้าขายแบบม้าต่างวัวต่าง พ่อค้าจะเดินคาราวานไปตามภูเขา ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าส่วนใหญ่ของชายแดนล้านนาตะวันตก ชื่อหมู่บ้านจุดแวะพัก และเมืองต่าง ๆ มีความผันแปรด้วยเหตุปัจจัยหลากหลาย เนื่องด้วยในแต่ละเมืองมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มพ่อค้ากองคาราวานก็มีหลายชาติพันธุ์ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเล่าขานต่าง ๆ จึงมีอยู่เป็นปกติสามัญซึ่งส่งผลต่อภูมินามและคำเรียกขานชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้านี้ ดังจะได้นำเสนอตัวอย่างข้อมูลจากการค้นคว้าและสัมภาษณ์ชาวบ้านในลำดับถัดไป

อย่างไรก็ตาม เส้นทางดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชื่อสถานที่ เพราะจากชื่อบ้านนามเมืองชื่อเดิม เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์คนใหม่มาอยู่ใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่สัญจรไปมา ไม่สามารถออกเสียงของภาษาดั้งเดิมในท้องถิ่นได้ จึงมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบเสียงในภาษาของตนเอง หรือในกรณีที่คนต่างถิ่นเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ดังกล่าว เช่น ชาวตะวันตกเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ จึงมีการเรียกขานชื่อบ้านนามเมืองนั้นด้วยชื่อของบุคคลต่างถิ่นผู้นั้น ดังนั้นความเป็นเส้นทางการค้า หรือเส้นทางที่มีการติดต่อกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หลาย ๆ กลุ่มดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเสียงในภาษา และการทราบถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่แต่ละสถานที่ ยังช่วยสนับสนุนฐานถึงที่มาของชื่อบ้านนามเมืองแต่ละชื่อได้อีกด้วย

การค้นคว้าเกี่ยวกับศัพท์มูลของชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางค้าโบราณด้านตะวันตกของล้านนา

ชื่อบ้านนามเมืองแถบนี้มีความเปลี่ยนแปลงและน่าสนใจในแง่ของความเป็นมา ข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้จากการสัมภาษณ์ มีจำนวน 34 ชื่อเมือง ได้แก่

1. ทำชี้เหล็ก	2. ปางมะฟ้า	3. แม่ล่าน้อย	4. แม่ลาหลวง
5. แม่สะเรียง	6. แม่สามแลบ	7. ท่าสองยาง	8. แม่ต๋าน
9. แม่ระมาด	10. แม่กื๊ด	11. แม่ละเมา	12. ห้วยยะฮู
13. แม่สอ	14. เกิน	15. ระแหง	16. พบพระ
17. ยะพอ (เดิมคือ แยะพอ)		18. ซอโอ	19. ซอหลอแต๊ะ / ซอระแต๊ะ
20. ยะพอ	21. ที่กะเป๋อ	22. นูโพ	23. นูพะไต / นูพาไต
24. เจะดีโคะ	25. ห้วยปะละ	26. ว่าเหล	27. อุ่มผาง
28. เป็งเคลิง	29. เมียวดี	30. กอกะเร็ก	31. พะอัน
32. ผาปูน	33. ท่าดอน	34. มะละแหม่ง	

ชื่อเมือง : ท่าช้างเหล็ก

ชื่อที่เกี่ยวข้อง : ท่าชะเล็ค ท่าชีเร็ค ท่าชีเล

ประชากรท่าช้างเหล็กส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อ ซึ่งมีสองกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ กลุ่มที่มาจากสิบสองปันนาอพยพผ่านเชียงตุงและเมืองยองแล้วมาตั้งรกรากที่ชายแดนท่าช้างเหล็ก อีกกลุ่มอพยพมาจากเมืองยองโดยตรง เนื่องจากสงครามกลางเมืองระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีหลายกลุ่ม ได้แก่ ว่า ก๊กมินตั๋ง ไทใหญ่ (วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2561) คำว่า “ชะเล็ค” “ชีเร็ค” “ชีเล” เป็นภาษาพม่าที่เกี่ยวข้องกับบุหรี (ชะเล็ค ชีเร็ค) และยาสูบ (ชีเล) จึงมีความเป็นไปได้ว่า คำว่า “ท่าช้างเหล็ก” น่าจะเป็นคำที่คนไทยฟังภาษาพม่า ว่า “ชีเล” “ชีเร็ค” หรือ “ชะเล็ค” จึงพูดให้เข้าใจง่าย ด้วยคำที่ออกเสียงใกล้เคียง คือ “ท่าช้างเหล็ก” ซึ่งไม่มีข้อมูล เรื่องเล่า หรือลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับต้นช้างเหล็กแต่อย่างใด จึงสันนิษฐานได้ว่าชื่อเมืองเป็นการปรับจากภาษาพม่าเป็นภาษาไทยที่มีเสียงคล้ายกันและออกเสียงได้ง่าย จำชื่อย่ายเมื่อเชื่อมโยงเป็นชื่อต้นไม้ที่คนท้องถิ่นรู้จัก

ส่วน คำ เมืองลา (2560 : ออนไลน์) กล่าวว่า คำว่า “ท่าช้างเหล็ก” เป็นภาษาไทย เป็นชื่อที่มาจากท่าน้ำ และต้นช้างเหล็ก คือเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ท่าน้ำแม่สาย และเป็นเมืองที่มีต้นช้างเหล็กมากในสมัยก่อน จึงชื่อว่า ท่าช้างเหล็ก น่าจะแปลว่า เมืองท่าน้ำที่มีต้นช้างเหล็ก ภาษาอังกฤษเขียนตามสำเนียงพม่าว่า Tachileik (อ่านว่า ท่าช้างเหล็ก) (คำ เมืองลา, 2560 : ออนไลน์)

นอกจากนี้ วัทธัญ พัททอง (2563 : ออนไลน์) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “ท่าช้างเหล็ก” หรือที่คนท้องถิ่นเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ท่าล้อ” เป็นชื่อภาษาไทยไทใหญ่ ที่เรียกอย่างนั้นมีคำอธิบายว่าเป็นเพราะมีต้นช้างเหล็กขึ้นอยู่ตามริมชายฝั่งของลำน้ำสาย จึงเรียกนามบ้านตามชื่อพรรณไม้นั้น และที่ชื่อว่าท่าล้อได้มาจากการที่พ่อค้าวัวต่าง (วัวชนสิ่งของ) ที่นำสินค้าต่าง ๆ จากที่ราบสูง มาค้าขายแลกเปลี่ยนกัน มักพาวัวมาหยุดพักอยู่บริเวณนี้ จนกลายเป็นด่านพักของขบวนวัวต่าง ผู้คนจึงพากันเรียกบริเวณนี้ว่า ท่าล้อ (เกรียน)

ในที่นี้ คณะผู้วิจัยจึงสันนิษฐานตาม คำ เมืองลา (2560 : ออนไลน์) และวัทธัญ พัททอง (2563 : ออนไลน์) โดยสันนิษฐานว่าคำว่า “ท่าช้างเหล็ก” เป็นภาษาไทย ต่อมาชาวพม่าได้ออกเสียงภาษาไทย และเขียนเป็น “ท่าช้างเหล็ก” จนถึงปัจจุบัน

ชื่อเมือง : ปางมะผ้า

ชื่อที่เกี่ยวข้อง : ป่างหมากผ้า

“ปางมะผ้า” เป็นชื่ออำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีแหล่งอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ ปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ พบโลงศพโบราณในถ้ำที่ “ถ้ำผีแมน” และมีหลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงอารยธรรมที่น่าสนใจ สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ทหารญี่ปุ่นได้ตัดถนนจากปายไปแม่ฮ่องสอน ต่อมาชาวบ้านได้ใช้เส้นทางนั้นในการเดินทางไปมา โดยมีจุดค้างแรมที่ปางมะผ้า ซึ่งคำว่า “ปางมะผ้า” มีที่มาจากภาษาไทใหญ่ คำว่า “ปาง” คือที่พักแรม ส่วน “มะผ้า” หรือ “หมากผ้า” แปลว่า มะนาว บริเวณนี้หามะนาวมาปรุงอาหารได้ “ปางมะผ้า” จึงหมายถึงบริเวณที่พักแรมที่มีต้นมะนาว

ชื่อเมือง : แม่ลำน้อย แม่ลาหลวง **ชื่อที่เกี่ยวข้อง :** แม่ลัวะน้อย แม่ลัวะหลวง

แม่ลำน้อยและแม่ลาหลวงเป็นชื่อชุมชนลุ่มแม่น้ำสองสาย ซึ่งมีต้นน้ำจากทิวเขาเดียวกัน แม่น้ำสายหนึ่งมีลักษณะกว้างใหญ่และยาวกว่าอีกสายหนึ่งที่มีขนาดเล็กและสั้นกว่า แต่เดิมลุ่มน้ำทั้งสองสายเป็นถิ่นอาศัยและทำกินของชาวลัวะ(ละว้า) จึงเรียกชื่อแม่น้ำทั้งสองว่า “แม่ลัวะหลวง” และ “แม่ลัวะน้อย” ต่อมาชาวลัวะถูกชาวไทใหญ่เข้ามาแย่งที่ทำกิน ลัวะจึงอพยพไปอยู่ไกลออกไป เวลาค่อยผ่านไปนานการออกเสียงคำว่า “ลัวะ” ก็กลายเป็น “ลา” ตามสำเนียงของชาวไทใหญ่ จึงกลายเป็น “แม่ลำน้อย” “แม่ลาหลวง” มาจนถึงปัจจุบัน (ไทยพีบีเอส, 2014)

ชื่อเมือง : แม่สะเรียง

ชื่อที่เกี่ยวข้อง : ยวมใต้ ไมลองยี

ในสมัยโบราณ เมืองนี้ชื่อว่า “เมืองยวมใต้” ก่อตั้งมาไม่น้อยกว่า 600 ปี เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนา เป็นเมืองที่คอยต้านทัพพม่าที่ยกมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ และเป็นถิ่นอาศัยของชนเผ่าดั้งเดิม คือ ละว้าและกะเหรี่ยง พ.ศ. 2443 เมืองยวมใต้ถูกยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเมืองยวม ต่อมา พ.ศ. 2467 เปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอแม่สะเรียง ตามชื่อของลำน้ำแม่สะเรียงที่ไหลผ่านอำเภอ เนื่องจากชื่อเมืองยวมไปพ้องกับอำเภอขุนยวมในจังหวัดเดียวกัน อำเภอแม่สะเรียงเคยเป็นอำเภอที่มีพื้นที่มากที่สุดในประเทศไทย (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่สะเรียง, มปป.) ส่วนชาวพม่าเรียกเมืองนี้ว่า “ไมลองยี” มีความหมายว่า เมืองแห่งแรหินใหญ่ คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า ชื่อนี้น่าจะมาจากภาษาอังกฤษ หมายถึง เมืองหินใหญ่ Mine Long Gee คำว่า “จี” เป็นภาษาพม่า แปลว่า ใหญ่ ซึ่งคาดว่าเป็นชื่อที่เริ่มใช้ในช่วงที่คนอังกฤษเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้และทำเหมืองแร่ลูกรังบริเวณลุ่มน้ำแม่สะเรียง

ชื่อเมือง : แม่สามแลบ

คำว่า “แม่สามแลบ” เรียกภาษากะเหรี่ยงว่า “ซอลละท่า” มีความหมายว่า ลำห้วยสามสายมาบรรจบกัน ... บ้านแม่สามแลบมีความสำคัญ ในอดีตคือใช้เป็นพื้นที่ในการติดต่อค้าขายชายแดนระหว่างประเทศของทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า ในสมัยนั้นบ้านแม่สามแลบเป็นเขตการค้าเสรีหรือเขตการค้าปลอดภาษี เป็นสถานที่สำหรับพักอาศัยชั่วคราวของพ่อค้าไม้ มีคนไทยตั้งถิ่นฐานไม่กี่หลังคาเรือน เพราะเส้นทางคมนาคมลำบาก การเดินทางต้องอาศัยลัดเลาะไปตามภูเขาและลำห้วย ต่อมาเมื่อการค้าขายกับฝั่งพม่าเริ่มขยายขึ้น ผู้คนจากสองฝั่งแม่น้ำเดินทางข้ามไปมาหาสู่กันโดยเสรี มีการตัดถนนไปยังหมู่บ้าน การอพยพเข้ามาตั้งรกรากภายในหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์จากทางฝั่งพม่าเพิ่มขึ้นตามลำดับ (สมคิด นำชัยทศพล, 2557 อ้างถึงใน สวัสดิ์ ศรีสวัสดิ์, 2559 : 31)

ชื่อเมือง : ท่าสองยาง

สันนิษฐานว่าชื่อนี้มีที่มาจากต้นยางใหญ่สองต้น ที่ทำนํ้าริมฝั่งนํ้าเมย ปัจจุบันต้นยางใหญ่ล้มไปแล้ว บางคนก็เล่าว่าหมายถึงกะเหรี่ยงสองกลุ่ม คือกะเหรี่ยงขาวกับกะเหรี่ยงแดง ที่อาศัยอยู่ในแถบนี้ โดยคำว่า “ยาง” มีความหมายหมายถึง ชนชาติกะเหรี่ยง ปัจจุบันนิยมให้เรียกว่าปากะญอ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 583)

ส่วนอภินิหาร นนทันท (2566 : ออนไลน์) กล่าวว่า ชาวบ้านท่าสองยางส่วนมากเป็นคนเมืองที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กับชาวกะเหรี่ยงที่อยู่มาแต่เดิม โดยชื่อ “ท่าสองยาง” เป็นคำที่คนเมืองใช้เรียกกัน ส่วนกะเหรี่ยงจะเรียกว่า “แม่ตะวอ” ในบันทึกเรื่องประวัติบ้านแม่ต๋านในอดีต เขียนโดยอาจารย์ทองศิริวงษ์ อดีตครูใหญ่โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ต๋าน (บำรุงราษฎร์) กล่าวว่า “แม่ตะวอเป็นภาษากะเหรี่ยงเรียกลำห้วยแม่จะวางว่าแม่ตะวอโกล” ซึ่งลำห้วยแม่จะวางมีต้นนํ้าอยู่บนเทือกเขาสูงไหลผ่านบ้านแม่จะวาง (ตำบลท่าสองยาง) แล้วมาบรรจบกับแม่น้ำเมยที่บ้านท่าสองยาง ส่วนชื่อบ้านท่าสองยางนั้น บ้างว่ามีที่มาจากต้นยาง 2 ต้น แต่ที่น่าจะเข้าเค้าที่สุด คือ “ยาง” ในความหมายที่คนเมืองใช้เรียกชาวกะเหรี่ยง เพราะแถบนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของพวกกะเหรี่ยงมาแต่เดิม

ในที่นี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “ท่าสองยาง” เป็นชื่อที่มีที่มาจากชนชาติกะเหรี่ยงปากะญอ 2 กลุ่มที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน คือ กะเหรี่ยงขาวและกะเหรี่ยงแดง จึงเรียกว่า “ท่าสองยาง”

ชื่อเมือง : แม่ต๋าน

ชาวบ้านเล่าว่าน่าจะมาจากคำว่า “ตะต๋าน” ในภาษาพม่า แปลว่า กองไม้หนึ่งยก จากการสันนิษฐานพระลูกวัดแม่ต๋านเหนือ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ต่อมาคำว่า “ต๋าน” กลายเป็น “ต๋าน”

ชื่อเมือง : แม่ระมาด

คำว่า “ระมาด” นั้น เคยมีนักวิชาการให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านว่า เป็นภาษาเขมร แปลว่า แรด (สัตว์ป่า) อย่างไรก็ตามการแปลความหมายนี้ยังไม่เป็นที่ยุติ จำเป็นต้องศึกษาเอกสารโบราณหรือสันนิษฐานผู้เชี่ยวชาญภาษาเขมรเพิ่มเติมเพื่อยืนยันข้อเท็จจริง

ชื่อเมือง : แม่ก๊ิด

ชาวไทยยวน ในชุมชนแม่ก๊ิด ได้ให้ข้อมูลคำว่า “ก๊ิด” ในชื่อหมู่บ้านว่า หมายถึง “คิด” ในขณะที่อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) ให้ความหมายคำว่า “ก๊ิด” ว่า พัก การหยุดพัก ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นภูมินามที่ถูกตั้งขึ้น ตั้งแต่สมัยที่มีการอพยพย้ายถิ่นจากล้านนาลงมาหาที่อยู่ใหม่ในแถบแม่สลด แถบนี้น่าจะเป็นจุดพัก บนเส้นทางที่พ่อค้าและนักแสวงโชคใช้เดินทางไปมาเชิงใหม่กับเมะละหม่าง

ชื่อเมือง : แม่ละเมา

คนท้องถิ่นอธิบายความหมายของคำว่า “ละเมา” ตามความหมายในภาษาล้านนาว่าหมายถึง สุนัขจิ้งจอก ดังคำที่ว่า “สุนัขจิ้งจอกเป็นทีละเมาเอาใจ” มีคำอธิบายอีกว่า อาจจะมาจากคำว่า “แม่ละเมา” จากเรื่องเล่ามุขปาฐะที่ว่า ชาวละว้าที่อยู่มาก่อน ได้กินกบแล้วเกิดอาการเบื่อเมา จนเสียชีวิตหลายคน แต่คนยุคใหม่ตีความว่าน่าจะมาจากลักษณะของลำห้วยสายสำคัญบริเวณนั้น ไหลคดเคี้ยว วกเวียนจนผู้ที่สัญจรทางน้ำ เกิดอาการเวียนศีรษะ ตาลาย อาการเวียนหัว คนท้องถิ่นว่า “เมาหัว”

ในขณะที่นิกษนิภา บุญปิง (2568 : ออนไลน์) กล่าวว่า คำว่า “แม่” หมายถึงลำห้วยหรือลำน้ำ ส่วน “ละเมา” เป็นชื่อเฉพาะของลำห้วยในพื้นที่จึงรวมกันเป็น “แม่ละเมา” ซึ่งหมายถึงลำห้วยที่ชื่อว่า ละเมา และกลายเป็นชื่อหมู่บ้านเนื่องจากมีลำน้ำสายนี้ไหลผ่าน ในที่นี้คณะผู้วิจัยจึงอิงตามข้อสันนิษฐานของนิกษนิภา บุญปิง (2568 : ออนไลน์) เนื่องจากเป็น “น้ำแม่ละเมา” เป็นแม่น้ำสายสำคัญของหมู่บ้าน และโดยทั่วไปแล้ว การตั้งชื่อบ้านนามเมือง การตั้งชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์หรือสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นจึงมีความเป็นไปได้มากกว่า

ชื่อเมือง : ห้วยยะฮู

ชื่อหมู่บ้านริมทางจากกระแงไปแม่สวด คำว่า “ยะฮู” ไม่มีความหมาย แต่มีเรื่องเล่าว่า ในลำห้วยบริเวณนั้นมีปลาชุกชุมมาก แต่เป็นปลาที่รสชาติไม่ดี เมื่อมีผู้มาจับปลาในห้วยจึงไม่ค่อยเอากลับไปรับประทานที่บ้าน แต่ทิ้งไว้ในป่าใกล้ลำห้วยจนมีกลิ่นปลาเน่า ดังนั้น คำว่า “ห้วยยะฮู” จึงเชื่อกันว่าน่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ยะฮือโก” ในภาษากะเหรี่ยง ที่แปลว่าห้วยปลาเน่า

นอกจากนี้สุพัตตรา แ่งกล่อม (2568 : ออนไลน์) กล่าวว่า เกิดจากการที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งชุมชนริมลำห้วย ซึ่งรอบๆ เต็มไปด้วยต้นยาง จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “ห้วยยะฮู” หรือ “ห้วยยาง” ตามอดีตที่มีไม้ยางขึ้นหนาแน่น (สุพัตตรา แ่งกล่อม, 2568 : ออนไลน์) ในที่นี้คณะผู้วิจัยจึงอิงตามข้อสันนิษฐานของสุพัตตรา แ่งกล่อม (2568 : ออนไลน์) เนื่องจากโดยทั่วไปแล้ว การตั้งชื่อบ้านนามเมืองจะตั้งชื่อตามสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น พืช นั้นมีความเป็นไปได้มากกว่า

ชื่อเมือง : แม่สวด**ชื่อที่เกี่ยวข้อง : เมืองผด แม่ผด แม่ซอด**

มีหลักฐานว่า เมื่อประมาณ 150 ปีที่แล้ว บริเวณตัวอำเภอแม่สวดปัจจุบัน มีกลุ่มชาวกะเหรี่ยงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ เรียกชื่อหมู่บ้านว่า “หมู่บ้านพะหน่อเก” ต่อมา มีคนไทยจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนืออพยพมาทำกินบริเวณนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่วนชาวกะเหรี่ยง เจ้าของเดิมได้อพยพไปอยู่ที่อื่น เพราะไม่ชอบอยู่ปะปนกับชนเผ่าอื่น ต่อมาเมื่อประชาชนมีจำนวนมากขึ้น และมีความเจริญตามลำดับทางราชการจึงได้มาตั้งด่านเก็บภาษีอากรขึ้นที่หมู่บ้านพะหน่อเกนี้ โดยย้ายมาจากบ้านแม่ละเมาซึ่งเป็นด่านเก็บภาษีเดิม ความเป็นมาของชื่อ “แม่สวด” นั้น สันนิษฐานไว้เป็น 3 นัย คือ (1) กล่าวกันว่าแม่สวด

เป็นเมืองเดียวกันกับ “เมืองฉอด” เมืองหนึ่งซึ่งตั้งประชิดชายแดนอาณาจักรสุโขทัย เมืองฉอดมีเจ้าเมืองชื่อ “ขุนสามชน” คำว่า เมืองฉอด เมื่อเวลาผ่านไปเสียงอาจเพี้ยนเป็น “แม่สอด” ได้ (2) แม่สอด อาจได้ชื่อมาจากลำห้วย “แม่สอด” ที่ไหลคดเคี้ยว (สอดไปสอดมา) ผ่านหลายหมู่บ้านในบริเวณนี้ (3) แม่สอดอาจมาจากคำว่า “เหมซ้อค” ในภาษามอญ ซึ่งมีความหมายว่า พม่าตาย (สำนักงานจังหวัดตาก, มปป) ในที่นี้คณะผู้วิจัยสันนิษฐานตามข้อ (3) ที่กล่าวว่า แม่สอดอาจมาจากคำว่า “เหมซ้อค” ในภาษามอญ

ชื่อเมือง : เมืองเถิน

ในชื่อเมือง คำว่า “เถิน” หมายถึง เตือน ซึ่งหมายถึงคำตักเตือนของพระสงฆ์ ในสมัยโบราณ พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน ใครทำสิ่งใดต้องปรึกษาพระสงฆ์ก่อน ถ้าพระสงฆ์อนุญาตจึงจะทำได้ ถ้าพระสงฆ์ไม่อนุญาตก็ไม่สามารถกระทำได้ จึงมีคำเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองสังฆะเถิน” ต่อมาเหลือเพียงคำว่า “เถิน” เพียงคำเดียว ซึ่งคำว่า “เถิน” เป็นคำภาษาใดยังไม่ปรากฏแน่ชัด หากเป็นภาษาลัวะ ซึ่งอาจจะเป็นเจ้าของอารยธรรมเดิมในบริเวณนั้น ก็อาจจะเป็นข้อยุติได้ว่า คำว่า “เถิน” เป็นคำที่แปรเสียงมาจากคำว่า “เติน” ซึ่งยังไม่ปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าเป็นคำที่มาจากภาษาใด

ชื่อเมือง : ระแหง

ชื่อที่เกี่ยวข้อง : แขวงเมืองตาก

คำว่า “ระแหง” ในภาษามอญ มีความหมายว่า ที่ตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัย เป็นหลักฐานให้ทราบว่าบริเวณบ้านระแหงเป็นพื้นที่ที่ชาวมอญได้ตั้งรกรากอยู่รวมกันเป็นชุมชน ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับที่ตำบลระแหง อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นชุมชนมอญโบราณเช่นเดียวกัน ชาวระแหงปทุมธานีได้ไปมาหาสู่กับชาวระแหง เมืองตาก จึงสันนิษฐานว่า ชื่อ “ระแหง” อาจมาจากชื่อชุมชนชาวมอญปทุมธานีที่อพยพมาอยู่ตากก็ได้ ในทางกลับกัน อาจเป็นชาวมอญจากจังหวัดตากอพยพไปอยู่ปทุมธานี เพราะที่ตากใกล้เมืองมอญในเขตประเทศพม่ามากกว่าปทุมธานี ระแหงเมืองมอญที่ตากอาจเป็นต้นทางก่อนอพยพไปปทุมธานีก็เป็นได้

ชื่อเมือง : พบพระ

ชุมชนนี้เดิมตั้งอยู่ในเขตตำบลช่องแคบ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จากคำบอกเล่า ของนายสุนทร อดิษฐ์ใหญ่บ้านคนที่ 2 ของบ้านเพอะพะ บอกว่า คำว่า “พบพระ” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า “เพอะพะ” โดยเล่าว่า เมื่อตนเองอายุ 12 ปี บิดาพร้อมญาติจากบ้านแม่ตาว อำเภอแม่สอด 4 ครอบครัว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่เป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลพบพระในปัจจุบัน ในอดีตท้องที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าห้วย ป่าเตยและป่าแซม มีแหล่งน้ำผุดทั่วบริเวณ มีน้ำขัง จึงเรียกว่า น้ำ “เพอะพะ” ซึ่งเป็นภาษาล้านนา มีความหมายว่าบริเวณที่มีน้ำขังเป็นแอ่ง กระจัดกระจายอยู่ทั่ว

เมื่อแรกตั้งบ้านเรือน การสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านยากลำบาก ต่อมามีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ทางราชการจึงประกาศให้เป็น “บ้านพะอะพะ” ตามลักษณะพื้นที่แวดล้อม ต่อมาได้ยกเป็นตำบล “พบพระ” โดยมีการปรับเสียงของชื่อเพื่อความไพเราะและเป็นมงคล

ชื่อเมือง : ยะพอ (เดิมชื่อ แะะพอ)

คำว่า “ยะพอ” เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งในตำบลว่าเหล อำเภพบพระ จังหวัดตาก เป็นชุมชนกะเหรี่ยงปากกะญอที่อพยพจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น ซอโอ ซอหล่อแตะะ พะดี เป็นต้น ชื่อหมู่บ้านตั้งตามชื่อผู้ก่อตั้งหมู่บ้านที่ชื่อ “แะะพอ” ซึ่งเป็นชาวปากกะญอหมู่บ้านพะดี มีอาชีพเลี้ยงช้าง ใช้ช้างรับจ้างทำงาน หมู่บ้านนี้มีอายุ 80-100 ปี ต่อมาชื่อหมู่บ้าน “แะะพอ” ออกเสียงเป็น “ยะพอ” แต่เดิมในหมู่บ้านมีแต่เครือญาติของตระกูลยะพอ ต่อมาเครือญาติของตระกูลยะพอได้ชวนคนจากหมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำไร่ข้าวโพด ปลูกพริก ผัก และถั่ว ปัจจุบันทายาทตระกูลยะพอ ทำงานสืบสานและรื้อฟื้นการเลี้ยงช้าง จัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ผสมผสานที่พักเชิงการท่องเที่ยว ชื่อว่า “บ้านเพราะช้าง” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2560)

ชื่อเมือง : กลุ่มหมู่บ้านกะเหรี่ยง ในป่ารอยต่อพบพระ-อุ้มผาง ได้แก่ บ้านซอโอ บ้านซอหล่อแตะะ/ซอระแตะะ บ้านยะพอ บ้านทีกะเป่อ บ้านนุโพ บ้านนุผาโต้ บ้านเจะติโคะ

บ้าน “ซอโอ” มีความหมายว่า บ้านไก่ขัน

บ้าน “ซอหล่อแตะะ” “ซอระแตะะ” หรือ “ซอระแตะะ” มีความหมายว่า บ้านไก่ลงเล้า

บ้าน “ยะพอ” มีความหมายว่า บ้านปลาดอกไม้ (ชื่อปลาชนิดหนึ่ง)

บ้าน “ทีกะเป่อ” มีความหมายว่า แอ่งน้ำ

บ้าน “นุโพ” มีความหมายว่า บ้านหนองน้อย

บ้าน “นุผาโต้” มีความหมายว่า บ้านหนองหลวง

และบ้าน “เจะติโคะ” ซึ่งคนไทยทั่วไปได้ยินชื่อนี้จะเข้าใจว่าชื่อบ้านเจติยโคะ (เจติยเอียง) แต่จากการสัมภาษณ์ อินสรณ์ วุฒิธรรมกรณ์ ข้าราชการครูที่เกษียณอายุราชการแล้ว ที่เคยสอนที่โรงเรียนในแถบป่าอุ้มผาง ได้อธิบายว่า “เจะติโคะ” แปลว่า กล้วยไม้เพศชายแข็งตัว ซึ่งจากรายชื่อหมู่บ้านที่กล่าวมาอาจจะมีความหมายโดยนัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศ แต่ไม่ได้กล่าวตรง ๆ ยกเว้นชื่อบ้านเจะติโคะ ส่วนศรัณย์ภัทร บารมี (2568 : ออนไลน์) ให้ข้อมูลที่ต่างออกไปว่า คำว่า “เจติยโคะ” มีที่มาจากภาษาปากกะญอว่า “จีเลโคะ” ซึ่งแปลว่า ที่นาอยู่บนภูเขา เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่สูงใกล้แนวเขา และเพี้ยนเสียงออกเสียงเป็น “เจติยโคะ” ซึ่งเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม บ้านเจติยโคะเหนือเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านเจติยโคะ (ศรัณย์ภัทร บารมี, 2568 : ออนไลน์) ในที่นี้คณะผู้วิจัยจึงอิงตามข้อสันนิษฐานของศรัณย์ภัทร บารมี (2568 : ออนไลน์) เนื่องจากโดยทั่วไปแล้ว

มีความเป็นไปได้ว่าการตั้งชื่อบ้านนามเมืองจะตั้งชื่อตามลักษณะภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น

ชื่อเมือง : ห้วยปะละ

คำว่า “ห้วยปะละ” เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งในอำเภออุ้มผาง มีเรื่องเล่าว่า สมัยที่ปลัดอำเภออุ้มผางได้รับมอบหมายให้ไปตัดไม้ในป่าเพื่อนำมาสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ เมื่อตัดไม้แล้วปลัดให้ชักลากไม้มารวมกันที่บริเวณหนึ่งชาวบ้านเลยเรียกลำห้วยที่เก็บไม้ของปลัดนั้นว่า “ห้วยปลัด” ซึ่งชาวกะเหรี่ยงออกเสียงเพี้ยนเป็น “ห้วยปะละ” ดังนั้น “ปะละ” คือ “ปลัด”

ชื่อเมือง : ว่าเหล

ชื่อบ้าน “ว่าเหล” นี้ มีเรื่องเล่าว่า แต่ก่อนบริเวณนั้นยังไม่มีหมู่บ้าน แต่มีชาวบ้านตั้งเรือนอยู่เพียง 3 หลังคาเรือนเท่านั้น ชาวกะเหรี่ยงเรียกบริเวณนั้นว่า “มอว์ห่อ” (โป่งแดง) นายครองทินนามวงศ์ ชาวไทยได้พาครอบครัวมาเริ่มสร้างที่พักชั่วคราวไว้ให้พ่อค้า ข้าราชการ และผู้ที่สัญจรไปมาระหว่างแม่สอดกับอุ้มผางเข้า เป็นจุดพัก หรือจุดนัดรวมพลก่อนเดินทางเป็นหมู่คณะ เพื่อป้องกันการถูกดักปล้นจี้ระหว่างทาง นอกจากนี้สมัยสงครามโลก ชาวอังกฤษเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้จากพม่า มีนายทุนฝรั่งชื่อ “มิสเตอร์ลอเรนซ์ วาเลย์” ได้เข้ามาทำงานและคลุกคลีกับชาวบ้าน จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง บริเวณป่าไม้ของมิสเตอร์ลอเรนซ์ จึงถูกเรียกว่า “หมู่บ้านวาเลย์” ชาวพื้นเมืองออกเสียงเพี้ยนเป็น “ว่าเหล” และใช้ชื่อนี้เป็นภูมินามมาจนปัจจุบัน

ชื่อเมือง : อุ้มผาง

คำว่า “อุ้มผาง” ที่มาของชื่อ “อุ้มผาง” มาจากคำว่า “อุ้มพะ” ในภาษาปากะญอ หมายถึง กระบอกไม้ไผ่สำหรับเก็บเอกสารเดินทาง แล้วแปรเสียงมาเป็นคำว่า “อุ้มผาง” ในขณะที่ ชาวปากะญอสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “อุก็พะ” แปลว่า ไฟไหม้ป่า เป็นสำนวนที่มีความหมายว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นก็ต้องเกิดและขยายไปทั่ว ชาวปากะญอ ให้ข้อมูลว่าพวกเขาอาศัยอยู่ที่อุ้มผางมานาน มีเรื่องเล่าว่าบ้านไล่ตังคู้ (หมู่บ้านกะเหรี่ยงเลตองคู้) ที่เป็นศูนย์กลางของผู้นับถือ “เพอเจะ” (ฤาษี) ตั้งขึ้นวันเดียวกับวันก่อตั้งกรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงอยู่ที่นี้มานานกว่า 200 ปีแล้ว พื้นที่นี้เคยเป็นเส้นทางถอยทัพของกษัตริย์มอญโดยผ่านบ้านเป็งเค็ง ถอยลงมาตามลำห้วยกูเปตติจนบรรจบแม่น้ำแม่จัน แล้วตามแม่น้ำไปถึงสบแม่น้ำแม่จัน (บ้านแม่จันทะ) ตัดข้ามเขากองก้องไปสังขละบุรี ช่วงนั้นพระอุปราชมอญสิ้นพระชนม์บนยอดเขาที่มีต้นขงโคและเป็นจุดชมวิวที่มองเห็นสบแม่จันกับแม่กอง

ในขณะที่จันทราภา นนทวาลี จินดาทอง (2555: 12) กล่าวว่า อุ้มผาง เป็นชื่อที่เพี้ยนมาจากคำว่า “อุ้มพะ” ในภาษากะเหรี่ยง ซึ่งหมายถึง กระบอกไม้ไผ่ใส่เอกสาร มีที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2432 ขณะนั้นอุ้มผางเป็นเมืองหน้าด่าน ทางชายแดนตะวันตก ขึ้นกับจังหวัด อุทัยธานี มีพ่อค้าชาวพม่า ติดต่การค้าขาย และต้องประทับตราใน เอกสาร ที่บรรจุในกระบอกไม้ไผ่ จุด อุ้มพะหรือจุดเปิดกระบอกไม้ไผ่นี้

สมัยนั้นตั้งอยู่ที่บ้านกุยเคลอะ ตำบล แม่กลอง ปัจจุบันคือ บ้านกุยเลอตอ ตำบลแม่จัน

นอกจากนี้ลุงเนเตอะ ชาวโพลว อธิบายคำว่า “แม่จัน” ว่าเป็นภาษามอญคือ “มะจัน” “มะ” มีความหมายว่า วังน้ำ “จัน” มีความหมายว่า แปด

ในขณะเดียวกันก็ได้อธิบายว่า คำว่า “แม่กอง” มาจากภาษามอญเช่นกัน “มะกอง” “กอง” แปลว่า ร้อย ดังนั้นคำว่า “กองจัน” แปลว่า ร้อยแปด มีชื่อสถานที่เหล่านี้เป็นร่องรอยไว้รอการสืบค้น ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ก่อนถนนสายแม่สลด-อุมผางจะสร้างเสร็จ (พ.ศ. 2530) ชาวปากะญอในแถบนี้ยังไปมาหาสู่กันเหมือนสมัยโบราณ ทำการติดต่อค้าขายกับพม่า โดยไปซื้อเกลือ ซื้อของกินของใช้และนำวัวควายไปขายที่เมือง “เจดง” ในพม่าโดยผ่านทางบ้านเป็งเคล็ง (ประชา แม่จัน, 2552) เมืองเจดง คือเมือง ไจ้โด่ง (ภาษามอญ) ที่ตั้งอยู่เขตจังหวัดจาฮินเซะจี รัฐกะหยิน ประเทศพม่า

ชื่อเมือง : เป็งเคล็ง

คำว่า “เป็งเคล็ง” มีความหมายว่า “ท้องเรือ” ในภาษามอญ เป็นชื่อหมู่บ้าน ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภออุมผาง จังหวัดตาก คำนี้บ่งบอกสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ที่มีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายท้องเรือ เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และวิถีชุมชนแห่งนี้มีจุดเด่นที่การปลูกไม้ผล เช่น ทุเรียนพันธุ์พื้นบ้านที่มีรสชาติอร่อย หมู่บ้านแห่งนี้ก่อตั้งมานานร่วม 100 ปี โดยกลุ่มผู้บุกเบิกมาจากบ้านหม่องก๊วะ บ้านเป็งเคล็งมีอาณาเขตติดต่อกับชายแดนประเทศพม่ามากที่สุดในประเทศไทย และเป็นเมืองการค้าชายแดนแห่งหนึ่งที่มีการนำเข้า โค กระบือ ของป่าและสินค้าอื่น ๆ อีกมาก ที่นำมาจากพม่า อีกทั้งมีการส่งสินค้าจากหมู่บ้านออกไปยังพม่าด้วย

ส่วนกฤษฎา อุบลวรรณ (2567 : ออนไลน์) กล่าวในทำนองเดียวกัน คือ คำว่า “เป็งเคล็ง” เป็นภาษามอญ มีความหมายว่า “หมู่บ้านใต้ท้องเรือ” มีสาเหตุมาจากสภาพภูมิศาสตร์ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มหุบเขา โดยมีแนวเทือกเขาขวางกั้นทั้งสองข้าง ทำให้พื้นที่ชุมชนมีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายท้องเรือ (กฤษฎา อุบลวรรณ, 2568 : ออนไลน์)

ชื่อเมือง : เมียวดี

ชื่อที่เกี่ยวข้อง: ล้าปะดี บะล้าปะดี

คำว่า “เมียวดี” คนพม่าออกเสียงว่า “เมียะจะวะดี” มีความหมายว่า เมืองที่รุ่งเรือง มีตำนานเล่าว่า ในอดีตเมืองหน้าด่านแห่งนี้ มีเจ้าเมืองชื่อ อุซะ จึงมีคำพูดติดปากชาวบ้านว่า “เมียะวะดี มินจี อุซะ” คำพูดพร้อมคำสร้อยยาวๆ นี้ ต่อมาได้กร่อนเสียงเหลือเพียง “บะล้าปะดี” ซึ่งก็มีเรื่องแต่งเพื่ออธิบายว่า “ถ้าบะล้าปะเหลือฮาก็จะปะดี” (สำนวนล้านนา) มีความหมายว่า ถ้าไม่ล้าเส้นมาก ก็จะไม่ตี ซึ่งมีลักษณะความไม่ลงรอยของชาวบ้านแฝงอยู่ เรื่องเล่าอีกนัย บอกว่า “เมียวดี” – “ล้าปะดี” – “ลวะปะดี” คือเป็นเมืองที่ไม่มีสิ่งที่น่าสนใจ ลวะไม่ต้องการเมืองนี้ จึงไม่มาตีเป็นเมืองขึ้น

ชื่อเมือง : กอกะเร็ก**ชื่อที่เกี่ยวข้อง: กุกกิก**

ชื่อเมือง “กอกะเร็ก” เป็นภาษาพม่า ชาวพม่าบางคนออกเสียงว่า “กอกะระ” เป็นชื่อเมืองหนึ่งในรัฐกะหยิ่น ประเทศพม่า เป็นชุมชนใหญ่ระดับจังหวัด ตั้งอยู่บนเส้นทางจากเมียวดีไปเมืองพะอัน เดิมชื่อหมู่บ้าน “เกาะเกร็ก” มีความหมายว่าเกาะมะม่วง เป็นภาษามอญ แต่คนไทยเรียกว่า “กอกาเร็ก” ตามภาษาอังกฤษ (Kokarek) ในสำเนียงกะเหรี่ยงผสมพม่า เป็นหมู่บ้านมอญโบราณขนาดใหญ่ แต่ถูกขีดเส้นให้อยู่ในรัฐกะเหรี่ยงตามมติที่ประชุมรัฐสภาพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2491 ในฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง จากการสอบถามชาวเมียวดี เรื่องความหมายของคำว่า “กอกะเร็ก” ชาวบ้านอธิบายว่ามาจากคำว่า “คอนกรีต” เนื่องจากในรัฐกะหยิ่นมีเหมืองผลิตปูนซีเมนต์ที่ใช้ในงานก่อสร้าง แต่ชาวไทยยวนจากล้านนาที่อพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดเมียวดี เรียกชื่อเมืองนี้ว่า “เมืองกุกกิก” เพื่อให้ออกเสียงง่าย

ชื่อเมือง : พะอัน**ชื่อที่เกี่ยวข้อง: ฮปาอัน พะอาน พะอาน ผะอ่า ผะอ่า**

เป็นชื่อเมืองเอกของรัฐกะหยิ่น (รัฐกะเหรี่ยง) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมียนมา และคำว่า “พะอัน” มีความหมายว่า กบอาเจียน ซึ่งมีตำนานเล่าว่า เมืองพะอันสร้างขึ้นโดยราชามังกรและราชาภวันหนึ่งกบยักษ์ที่อาศัยอยู่บนยอดเขาออกหาอาหาร ได้พบทับทิมวิเศษขนาดใหญ่พร้อมกระบองมรกตวางอยู่บนบัลลังก์ในถ้ำเชิงเขา ราชากบคิดว่าทับทิมเป็นอาหารจึงกลืนทับทิมลงไปทำให้ได้รับพลังจากทับทิมวิเศษนั้น จึงสามารถต้านทานศัตรูได้ ศัตรูของราชากบคือราชามังกร ซึ่งได้กลืนราชากบเข้าไปแต่ก็ต้องอาเจียนเอาราชากบออกมา สถานที่ที่ราชามังกรอาเจียนราชากบเรียกว่า “ฮปาอัน” (แปลว่า กบอาเจียน) รูปปั้นเล่าเรื่องตำนานเหล่านี้พบได้ในบริเวณเจดีย์ชเวยน์เมียว ในเมืองพะอัน ชาวล้านนา เรียกชื่อเมืองนี้ว่า “พะอัน” “พะอาน” “พะอาน” “ผะอ่า” หรือ “ผะอ่า” ซึ่งสินค้าส่งออกจากพะอ่า ที่ชาวเชียงใหม่นิยมซื้อคือ มีดที่คมกล้า เรียกว่า มีดพะอ่า

ชื่อเมือง : ผาปูน**ชื่อที่เกี่ยวข้อง: ผาปูน พะปูน**

ชาวล้านนามีเรื่องเล่าว่าด้านตะวันตกของล้านนาที่ติดเขตเมืองยวมใต้ (แม่สะเรียง) มีชาวปากะญอ (กะเหรี่ยงแดง) อาศัยอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ตามป่าเขาในพื้นที่ห่างไกล และมีเมืองผาปูนเป็นเมืองของชาวปากะญออีกกลุ่มหนึ่ง (กะเหรี่ยงโป) ซึ่งตามประวัติศาสตร์ล้านนานั้นจะไม่ค่อยกล่าวถึง แต่มีข้อมูลว่า พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เคยเสด็จไปเยี่ยมญาติ (ที่เป็นเผ่ายางแดง) ถึงเมืองผาปูน จึงเป็นหลักฐานว่าเมืองนี้มีมานานกว่าร้อยปีแล้ว ในความเข้าใจของชาวไทยยวนที่อาศัยในรัฐกะหยิ่นเข้าใจว่า เหตุที่ชื่อ “ผาปูน” เพราะบริเวณนั้นมีหินผาที่ใช้ทำปูนซีเมนต์ ตั้งแต่ยุคที่อังกฤษเข้ามาทำเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้ในเขตนี้ คำว่า “ผาปูน” จึงน่าจะเป็นภาษาล้านนา ซึ่งพม่าก็ใช้คำนี้เป็นชื่อเมือง เมื่อเมืองนี้อยู่ใต้การปกครองของพม่า จึงออกเสียงตามสำเนียงพม่าว่า “พะปูน”

ชื่อเมือง : ท่าตอน

ชื่อที่เกี่ยวข้อง : สะเทิม สุธรรมวดี ตะโอง

เมืองตะโอง อยู่ในเขตรัฐมอญ เป็นเมืองโบราณ ตั้งอยู่ระหว่างทางแยกทั้งสองสายของเส้นทาง การขนส่งที่สำคัญทางภาคใต้ของประเทศพม่าหมายเลข Ah1 Ah123 คือ 2 เส้นทางขนส่งหลัก ที่ขนส่งจากพรมแดนประเทศไทย ทั้งพรมแดนตะนาวศรีและด่านเมียวดี คนล้านนาเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “ท่าตอน” คนไทยเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “สะเทิม” ซึ่งพม่าออกเสียงว่า “ตะเทิม” มาจากชื่อ “นครสุธรรมวดี” วัฒนธรรมมอญกับกะเหรี่ยงมาผสมผสานกันไว้ที่เมืองนี้อย่างลงตัว ความเป็น เมืองมอญโบราณทำให้ผู้มาเยือนได้พบบรรยากาศที่น่าประทับใจ

ชื่อเมือง : มะละหม่ง **ชื่อที่เกี่ยวข้อง :** มอลัมโยน, เมะล่าย, เมะล่ายเลิง หรือ มอลมะโย

คำว่า “มะละหม่ง” มาจากภาษามอญ ออกเสียงว่า โหมดหมะเหลิม มีความหมายว่า “ตาพอเสีย” (ประกาศสำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2565) เป็นเมืองหลักของรัฐมอญและเมืองใหญ่ ใหญ่เป็น อันดับ 4 ของประเทศพม่า คนไทยรู้จัก “เมะล่ายเลิง” จากนิยายเรื่อง “กุหลาบเมะล่ายเลิง” ของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นชื่อเมืองท่าชายทะเลขนาดใหญ่ คนไทยเรียกชื่อเมืองนี้ใกล้เคียงกับที่มอญ ออกเสียงว่า “โหมดหมะเหลิม” ต่อมาคนไทยออกเสียงอ่านตามภาษาอังกฤษ ว่า “มะละหม่ง” เมื่อนักวิชาการไทยเข้าถึงเอกสารพม่า จึงถอดเสียงตามพม่าว่า “เมะล่ายโย”

นอกจากนี้ บรรจบ พันธุเมธา (2522 : 14) กล่าวว่า มะละหม่ง หรือ โหมดมะเหลิม มาจาก ภาษามอญ มีความหมายว่า เมืองตาเสีย

สรุปผลการศึกษาคัพมูลของชื่อบ้านนามเมือง

จากข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณ ล้านนาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับพม่า ทั้งหมด 34 ชื่อ เมื่อใช้แนวคิดเรื่อง “คัพมูลวิทยา” ในการศึกษา ช่วยให้ข้อมูลจากการศึกษาที่มาและ การเปลี่ยนแปลงด้านเสียงของคำศัพท์มีระบบ และใช้ทำความเข้าใจว่าคำนั้นมีที่มาอย่างไร และ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ผลการศึกษาพบดังนี้

จากการศึกษาชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณ ล้านนาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับ พม่าทั้งหมด 34 ชื่อ ผลการศึกษาด้านที่มาของชื่อ จะสรุปเป็น 4 ประเด็น คือ (1) ภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อ บ้านนามเมือง (2) ที่มาของชื่อบ้านนามเมือง (3) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเสียงของชื่อบ้านนามเมือง และ (4) การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของชื่อบ้านนามเมือง ดังนี้

1. ภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อบ้านนามเมือง

จากข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณ ล้านนาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับพม่า ทั้งหมด 34 ชื่อ ผลการศึกษาด้านภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อบ้านนามเมือง พบว่า ชื่อบ้านนามเมือง บนเส้นทางการค้าโบราณล้านนาตะวันตก มีที่มาจากภาษาต่าง ๆ 7 ภาษา ได้แก่ ภาษากะเหรี่ยง, ภาษาไทย, ภาษามอญ, ภาษาพม่า, ภาษาอังกฤษ, ภาษาเขมร และภาษาไทใหญ่ ดังนี้ ภาษาที่ใช้

ในการตั้งชื่อที่พบมากที่สุด คือ **ภาษากะเหรี่ยง** พบจำนวน 12 ชื่อ ได้แก่ แม่สามแลบ, ห้วยยะฮู้, ยะพอ (แยะพอ), บ้านซอโอ, บ้านซอหล่อแตะ / ซอระเต๊ะ, บ้านยะพอ, บ้านทิกะเป่อ, บ้านนุโพ, บ้านนุผาโต้, บ้านจะติโคะ, อุ่มผาง และพะอั่น รองลงมา คือ **ภาษาไทย** 11 ชื่อ ได้แก่ ท่าชีเหล็ก, ผาปูน, แม่ลำน้อย, แม่ลาหลวง, แม่สะเรียง, ท่าสองยาง, แม่กี้ด, แม่ละเมา, เกิน, พบพระ และ ห้วยปะละ รองลงมา คือ **ภาษามอญ** 4 ชื่อ ได้แก่ เป็งเคล็ง, มะละหม่ง, แม่สอ และระแหง รองลงมา คือ **ภาษาพม่า** 3 ชื่อ ได้แก่ เมียวดี, ท่าตอน, ท่าชีเหล็ก และแม่ต๋าน ภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อที่พบน้อยที่สุด 3 ลำดับ ได้แก่ **ภาษาอังกฤษ** 2 ชื่อ คือ วาเหล่ และกอกะเร็ก **ภาษาเขมร** 1 ชื่อ คือ แม่ระมาด และ**ภาษาไทยใหญ่** 1 ชื่อ คือ ปางมะผ้า

ผลการศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นว่าภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อบ้านนามเมืองเป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์บริบทด้านพื้นที่ สังคมวัฒนธรรม และผู้คนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้อาศัยอยู่เดิม หรือผู้ที่สัญจรเข้ามาภายในหมู่บ้านตามเส้นทางการค้าโบราณ ล้วนมาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับพม่าด้วย

เหตุผลที่มีชื่อบ้านนามเมืองเป็นภาษากะเหรี่ยงมากที่สุดถึง 12 ชื่อ เพราะบริเวณที่ศึกษาส่วนหนึ่งตั้งอยู่บริเวณรัฐกะเหรี่ยง สหภาพเมียนมา 1 ชื่อ คือ พะอั่น ส่วนชื่ออื่นๆ นั้นเป็นบริเวณที่อยู่ในประเทศไทย แต่อยู่ติดกับรัฐกะเหรี่ยง คือ อยู่บริเวณจังหวัดตาก ในประเทศไทย ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวในอดีต เป็นพื้นที่ที่ชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่มาก่อน ได้แก่ แม่สามแลบ, ห้วยยะฮู้, ยะพอ (แยะพอ), บ้านซอโอ, บ้านซอหล่อแตะ / ซอระเต๊ะ, บ้านยะพอ, บ้านทิกะเป่อ, บ้านนุโพ, บ้านนุผาโต้, บ้านจะติโคะ และอุ่มผาง

ส่วนชื่อที่มีมากเป็นลำดับสอง คือ ชื่อบ้านนามเมืองที่เป็นภาษาไทย ผลการศึกษพบว่า มีทั้งที่เป็นภาษาไทยกลาง และภาษาไทยถิ่นเหนือ ชื่อที่เป็นภาษาไทยกลาง มี 10 ชื่อ ได้แก่ ท่าชีเหล็ก, ผาปูน, แม่ลำน้อย, แม่ลาหลวง, แม่สะเรียง, ท่าสองยาง, แม่ละเมา, เกิน, พบพระ และห้วยปะละ ส่วนชื่อที่เป็นภาษาไทยถิ่นเหนือมี 1 ชื่อ คือ แม่กี้ด เนื่องจากพื้นที่ที่ศึกษานั้น อยู่ในประเทศไทยและประเทศสหภาพเมียนมา โดยชื่อ 10 ชื่อ ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย คือ จังหวัดตาก จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดลำปาง ควบคุมโดยรัฐบาลไทย ดังนั้นชื่อบ้านนามเมืองพื้นที่ดังกล่าวจึงตั้งเป็นภาษาไทยกลาง แม้ว่าบางชื่อจะมีเสียงเพี้ยนไปตามการออกเสียงของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้น ซึ่งไม่ใช่คนไทย เช่น ห้วยปะละ มาจาก ห้วยปลัด เป็นต้น นอกจากนี้ชื่อบางชื่อ ยังถูกลากเข้าความให้เป็นภาษาไทย ทั้งๆ ที่ชื่อดั้งเดิมไม่ใช่ภาษาไทย เช่น พบพระ มาจากชื่อ เพอะพะ ในภาษาไทยถิ่นเหนือ เป็นต้น ส่วนอีกชื่อหนึ่ง คือ ท่าชีเหล็ก ตั้งอยู่ในสหภาพเมียนมา ซึ่งเป็นชื่อที่คนไทยเรียกก่อนต่อมาชาวพม่าจึงเรียกทับศัพท์ แต่เสียงเพี้ยนไป

ส่วนชื่อที่มีมากที่สุดลำดับ 3 และ 4 คือ ภาษามอญ 4 ชื่อ และ ภาษาพม่า 3 ชื่อ สำหรับภาษามอญนั้น ปรากฏจำนวน 4 ชื่อ จากการศึกษพบว่า มีทั้งที่เป็นพื้นที่ที่อยู่ในประเทศไทยปัจจุบัน 3 แห่ง ได้แก่ เป็งเคล็ง, แม่สอ, ระแหง และพื้นที่ที่อยู่ในสหภาพเมียนมา 1 แห่ง ได้แก่ มะละหม่ง ซึ่งทั้งพื้นที่

ในประเทศไทยและพื้นที่ในสหภาพเมียนมานี้เป็นพื้นที่ที่ชาวมอญอาศัยอยู่ ชาวมอญจึงตั้งชื่อบ้านนามเมืองที่ตนอยู่ด้วยภาษามอญ ในขณะที่ชื่อบ้านนามเมืองที่มาจากภาษาพม่า นั้น ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับชื่อภาษามอญ คือ มีทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและอยู่ในสหภาพพม่า ที่อยู่ในประเทศไทยมี 1 ชื่อ คือ แม่ต่าน ที่อยู่ในสหภาพพม่ามี 2 ชื่อ คือ เมียวดี และท่าตอน (ตะโง่ง หรือสะเทิม) แม้ว่าจะเป็นเขตแดนของประเทศไทย แต่เหตุผลที่มีการตั้งชื่อภาษาพม่า เพราะพื้นที่ดังกล่าวอยู่บริเวณชายแดนไทย-สหภาพเมียนมา จึงตั้งชื่อเป็นภาษาพม่า และเนื่องจากว่าพื้นที่เหล่านี้มีคนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ไทอาศัยอยู่ ชื่อเหล่านี้ผู้อยู่อาศัยจึงออกเสียงเพี้ยนจากภาษาพม่า และมีการลอกข้อความให้คล้ายคำในภาษาไทย เช่น แม่ต่าน / แม่ต่าน และ ท่าตอน เป็นต้น

ส่วนชื่อบ้านนามเมืองที่มาจากภาษาอื่น ๆ ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ซึ่งชนพื้นเมืองได้รับเสียงให้เข้ากับภาษาของตน เสียงจึงเพี้ยนไปจากชื่อเดิม สำหรับภาษาชื่อบ้านนามเมืองภาษาไทยใหญ่ และภาษาเขมรนั้น พบอย่างละ 1 ชื่อ

2. ที่มาของชื่อบ้านนามเมือง จากข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณล้านนาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับพม่าทั้งหมด 34 ชื่อ ผลการศึกษาพบว่า มีการตั้งชื่อตามสิ่งที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น 9 ประการ ดังนี้ คือ (1) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามสภาพทางภูมิศาสตร์ จำนวน 8 ชื่อ (2) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามบุคคลที่เกี่ยวข้อง จำนวน 6 ชื่อ (3) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามชนิดของสัตว์ จำนวน 5 ชื่อ (4) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามตำนาน เหตุการณ์ และเรื่องเล่า จำนวน 5 ชื่อ (5) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามชนิดของพืช จำนวน 3 ชื่อ (6) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามชื่อแม่น้ำที่อยู่ในท้องถิ่น จำนวน 2 ชื่อ (7) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามวัตถุลึกลับของ จำนวน 2 ชื่อ (8) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามสถานะของท้องถิ่น จำนวน 2 ชื่อ และ (9) ตั้งชื่อบ้านนามเมืองตามสิ่งมงคล จำนวน 1 ชื่อ

3. การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเสียงของชื่อบ้านนามเมือง

จากการศึกษาชื่อบ้านนามเมืองบนเส้นทางการค้าโบราณล้านนาตะวันตก บริเวณเขตติดต่อกับพม่า จำนวน 34 ชื่อ พบว่า ในด้านเสียงนั้น จากข้อมูลชื่อบ้านนามเมืองทั้งหมด 34 ชื่อ ผลการศึกษาสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ชื่อบ้านนามเมืองที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง 11 ชื่อ และ (2) ชื่อบ้านนามเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง 23 ชื่อ ดังนี้

ชื่อบ้านนามเมืองที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง มีทั้งหมด 11 ชื่อ ได้แก่ (1) ปางมะผ้า (2) แม่สะเรียง (3) ท่าสองยาง (4) ระแหง (5) บ้านซอโอ (6) บ้านซอหล่อเตะ/ซอระเตะ (7) บ้านยะพอ (8) บ้านทีกะเป่อ (9) บ้านนุโพ (10) บ้านนุผาโด และ (11) บ้านจะดีโคะ

ส่วนชื่อบ้านนามเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง มีทั้งหมด 23 ชื่อ ผลการศึกษาพบการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง 5 ลักษณะ ได้แก่ (1) **การเปลี่ยนแปลงเสียง** ปรากฏ 4 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงเสียงพยัญชนะต้น การเปลี่ยนแปลงเสียงสระ การเปลี่ยนแปลงเสียงวรรณยุกต์ และการเปลี่ยนแปลงเสียงพยัญชนะท้าย (2) **การตัดเสียง** ปรากฏ 2 ลักษณะ คือ การตัดเสียงพยัญชนะท้าย และการตัดพยางค์ (3) **การเพิ่มเสียง** ปรากฏ 2 ลักษณะ คือ การเพิ่มเสียงพยัญชนะท้าย และ

การเพิ่มพยางค์ (4) **การแยกเสียง** ปรากฏ 1 ลักษณะ จากการศึกษาคำเดิมเป็นพยางค์ต้นควบกล้ำ เมื่อกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองแล้ว พยางค์ต้นควบกล้ำ ก็จะถูกแยกออกเป็น 2 พยางค์ โดยพยางค์ต้นตัวที่ 1 จะเป็นพยางค์ที่ 1 และพยางค์ควบกล้ำที่ตามหลังพยางค์ต้นจะเป็นพยางค์ที่ 2 และ (5) **การสับเสียง** ปรากฏ 2 ลักษณะ คือ เสียงพยางค์ต้นของพยางค์หน้ากับพยางค์ถัดไปสับเสียงกัน และเสียงของสระพยางค์หน้ากับพยางค์ถัดไปสับเสียงกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงแล้ว พบว่า ชื่อบ้านนามเมืองแต่ละชื่อ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ 1 กระบวนการ ไปจนถึง 3 กระบวนการ ดังนี้

3.1 การเปลี่ยนแปลง 1 กระบวนการ พบจำนวน 10 คำ ดังนี้

- 3.1.1 การเปลี่ยนแปลงเสียง ได้แก่คำว่า พะอัน, ผาปูน, วาเหล, ยะพอ, แม่สอ, เถิน, ห้วยยะฮู
- 3.1.2 การเพิ่มเสียง ได้แก่คำว่า แม่ระมาด, แม่กิด
- 3.1.3 การตัดเสียง ได้แก่คำว่า ห้วยปะละ

3.2 การเปลี่ยนแปลง 2 กระบวนการ พบจำนวน 8 คำ ดังนี้

- 3.2.1 การเปลี่ยนแปลงเสียง + การเพิ่มเสียง ได้แก่คำว่า ท่าซี้เหล็ก, แม่ลาหลวง, แม่ลาน้อย, แม่ละเมา, พบพระ, อุ่มผาง
- 3.2.2 การเปลี่ยนแปลง + การสับเสียง ได้แก่คำว่า ท่าตอน, เจดโคะ

3.3 การเปลี่ยนแปลง 3 กระบวนการ พบจำนวน 5 คำ ดังนี้

- 3.3.1 การเปลี่ยนแปลงเสียง + การเพิ่มเสียง + การตัดเสียง ได้แก่คำว่า แม่ต่าน, เมียวดี, แม่สามแลบ
- 3.3.2 การเปลี่ยนแปลงเสียง + การตัดเสียง + การสับเสียง ได้แก่คำว่า มะละเหม่ง
- 3.3.3 การเปลี่ยนแปลงเสียง + การตัดเสียง + การแยกเสียง ได้แก่คำว่า กอกระเร็ก

4. การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของชื่อบ้านนามเมือง

จากการศึกษาพบว่า ชื่อบ้านนามเมืองทั้งหมด 34 คำ มีชื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงทางความหมายรวม 6 คำ โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงความหมายแบบความหมายย่ำยที่ ได้แก่ แม่ต่าน, แม่กิด, แม่สอ, พบพระ, ท่าตอน และเจดโคะ

สรุป

แนวคิดเรื่อง “ศัพทมูลวิทยา” เป็นแนวคิดที่ใช้ศึกษาเบื้องหลังของชื่อบ้านนามเมือง ทั้งการค้นหาคำความเป็นมาและการเชื่อมโยงระหว่างภาษาต่างๆ ชื่อบ้านนามเมืองที่คนทั่วไปไม่เข้าใจความหมาย อาจเป็นเพราะเป็นคำภาษาอื่น หรือเป็นคำที่มีการแปรเสียงไปจากภาษาเดิม เนื่องจากแปรไป

ตามสำเนียงของคนต่างภาษา วิธีการที่ใช้ในการศึกษาศัพท์มูลของชื่อบ้านนามเมืองในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ (1) ศึกษาภาษาที่ใช้ (2) ศึกษาที่มาของชื่อ (3) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเสียง (4) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมาย พบว่าส่วนมากเป็นชื่อภาษากะเหรี่ยง รองลงมาคือภาษาไทย ภาษามอญ และภาษาพม่า ซึ่งคนไทยจะออกเสียงภาษากะเหรี่ยงได้ง่ายกว่าภาษามอญ จึงทำให้ชื่อเมืองที่เป็นภาษากะเหรี่ยงไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง แต่ชื่อเมืองที่เป็นภาษามอญและภาษาพม่าจะถูกคนไทยปรับเสียงให้ออกเสียงง่ายขึ้น การเปลี่ยนแปลงเสียงบางครั้งก็ทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา อุบลารรณ. (2567). *บ้านเป็งเค็ง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://wikicomunity.sac.or.th/community/1621> [3 กรกฎาคม 2569].
- ขวัญชนก นัยเจริญ. (2560). การศึกษาคุณค่าของภูมินามในตำบลเมืองบางซัง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 14(1), 61-72.
- คำ เมืองลา. (2560). *ชื่อบ้านนามเมือง ในเมืองโดย: ทำชีเหล็ก*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/100071908031346/posts/ทำชีเหล็ก-รวมถึงหลายหัวเมืองในรัฐฉานตะวันออกนั้น-เต็มไปด้วยชาวไตสื่อ-การอพยพกว/1488084564640156/> [3 กรกฎาคม 2569].
- จรัลวิไล จรุงโรจน์, ม.ล. (2557). *ภาษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันทราภา นนทวาลี จินดาทอง (บรรณาธิการ). (2555). *กำหนดอนาคตผู้มั่งพวง กำหนดอนาคตเรา จากภูผาสู่ทะเล. มุขนิธิสืบนาคะเสถียร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานปฏิรูป*.
- เฉลิมลาภ ทองอาจ. (2554). *เอกสารความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงของภาษา (Language Change)*. โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/425373> [11 กุมภาพันธ์ 2568].
- ตรงใจ หุตางกูร. (2566). *วิพากษ์ศัพท์มูลวิทยา: ว่าด้วยที่มาของคำ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://culturio.sac.or.th/collection/94> [10 กันยายน 2568].
- ไทยพีบีเอส. (2014). *ทีวีจอเหนือ: แม่ล่าน้อยเมืองแห่งความสงบ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://youtu.be/mOcOX2SjFCI> [2 ธันวาคม 2567].
- นิกข์นิภา บุญยิ่ง. (2568). *แม่ละเมา*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://wikicomunity.sac.or.th/community/2620> [2 กรกฎาคม 2569].

- บรรจบ พันธุเมธา. (2522). *อันเนื่องด้วยชื่อ ชื่อพม่ารามัญ*. อนุสรณ์ครบ 5 รอบศาสตราจารย์กุลหาป มัลลิกะมาส.
- บุญสิริ สุขพร้อมสรรพและอาทิตย์ ลิ้มปิยากร. (2564). *ภูมินาม: ภาพสะท้อนเมืองพะเยา*. วารสารวิชาการเพื่อพัฒนานวัตกรรมเชิงพื้นที่, 2 (1), 88–94.
- ประชา แม่จัน. (2552). *อุ้มผางเบื้องหลังธรรมชาติ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.bloggang.com/viewdiary.php?id=wide&month=08-2009&date=18&group=5&gblog=4> [18 สิงหาคม 2568].
- พนิดา มณีจันทร์. (2558). *ภูมินามของหมู่บ้านในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พัฒนชัย พัสตร และศุภกิต บัวขาว. (2569). *การแปรการใช้ศัพท์ตามกลุ่มอายุของผู้พูดภาษาผู้ไท ในอำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี*. วารสารมนุษยศาสตร์สังคม, 12(1), 1–30.
- ภูษิต กิจกัญจนาสน์ และวัชรินทร์ แก่นจันทร์. (2569). *ภูมินามหมู่บ้านในตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย*. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 13(3), 300–310.
- รังสรรค์ จันตะ. (2558). *ภูมินามพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับวรรณกรรมพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน*. ชวรงญา, 10, 9–31.
- รัตนา จันทรเทวี. (2568). *การสัมผัสภาษาในสังคมไทย*. วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 14(1), 93–111.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมไทย-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://dictionary.orst.go.th/> [20 สิงหาคม 2568].
- วทัญญู พักทอง. (2563). *“ใครอยากจรรายหรือฉิบหายขายตัวก็เชิญ” ประวัติศาสตร์การเสี่ยงโชคในเมืองชายแดนแม่สาย-ท่าขี้เหล็ก*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://waymagazine.org/gambling-border-town/> [4 กรกฎาคม 2569].
- वलันต์ ปัญญาแก้ว. (2561). *ลื้อข้ามแดน: การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรัณย์ภัทร บารมี. (2568). *บ้านเจดีย์โคะเหนือ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://wikicomunity.sac.or.th/community/2675> [1 กรกฎาคม 2569].
- คันสนีย์ สายดีบ, โกชัย สาริกบุตร และรังสรรค์ จันตะ. (2559). *ภูมินามท้องถิ่น: ที่มา ความหมาย และอัตลักษณ์ของชื่อหมู่บ้าน ในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. พิษณุเวชสาร, 12(2), 43–51.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2560). *ข้อมูลชุมชน บ้านยะพอ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://communityarchive.sac.or.th/community/BanYaPho> [20 สิงหาคม 2568].
- สมร เจนจิจะ. (2550). *การศึกษาประวัติศาสตร์และโครงสร้างชื่อหมู่บ้านในตำบลและอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน*. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สาวิตรี ศรีสวัสดิ์. (2559). การถอดบทเรียนภูมิปัญญาการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานจังหวัดตาก. (มปป.). *อำเภอแม่สอด*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://web.tak.go.th/page/amphur/6/แม่สอด> [18 สิงหาคม 2568].
- สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (มปป.). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://maesariang.cdd.go.th/th/page/item/index/id/23> [20 สิงหาคม 2568].
- สิงพะ วรรณสัย, ผู้ถอดความ. (2522). *โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่*. สำนักพิมพ์ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- สุธิดา คอตา, วราภรณ์ ทะนงศักดิ์ และนิสากร กล้าณรงค์. (2561). ภูมินามชื่อหมู่บ้านภาษามลายูถิ่นในจังหวัดยะลา. *อินทนิลทักษิณสาร*, 13 (พิเศษ), 165–180.
- สุพัตรา พ่วงกล่อม. (2568). *ยางห้วยยะฮู*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://wikicomunity.sac.or.th/community/2735> [3 กรกฎาคม 2569].
- อภิญา นนทนาท. (2566). “ท่าสองยาง” อยู่ที่ไหน?. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.muangboranjournall.com/post/tha-song-yang-district> [3 กรกฎาคม 2569].
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. (2547). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม กรมศิลป์การ.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมภาษาล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุปผา. (2552). ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง. 31(2), *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 26–61.
- โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุปผา. (2553). ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำพูน. 17(1), *วารสารมนุษยศาสตร์*, 58–82.
- โอฬาร รัตนภักดี. (2556). *ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสภาพสังคมวัฒนธรรม: ภาพสะท้อนจากภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 1(1), 111–148.
- โอฬาร รัตนภักดี. (2565). *คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน*. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้า มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 42(2), 82–96.